

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 398.21(477):001.89

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2025.38.18>

Ірина ГРИЩЕНКО, д-р філол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-7152-6961

e-mail: hryshchenko_i@ukr.net, iryna.hryshchenko@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

УКРАЇНСЬКЕ КАЗКОЗНАВСТВО У ПАРАДИГМІ СУЧАСНОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

[Карпенко, Світлана. (2024). *Українське казкознавство: методологія досліджень та едиційна практика*. Середняк Т. К.].

Тривалий період процесу збирання текстів українських народних казок, упорядкування та публікації збірників, проведення значної кількості наукових досліджень казкового масиву та чималий інтерес до народної казки певним чином стимулювало та потребувало комплексного наукового дослідження історії вивчення матеріалів української народної казки. Тож, питання теоретичного дослідження, яке б презентувало місце і роль українського казкознавства у системі сучасної фольклористики, залишалося відкритим. Одним із вагомих кроків у цьому напрямі здійснено кандидаткою філологічних наук, доценткою Світланою Дмитрівною Карпенко. Її монографія "Українське казкознавство: методологія досліджень та едиційна практика" присвячена комплексному аналізу досягнень академічних науковців, вивченню доробку збирачів-аматорів, розгляду становлення наукових шкіл у галузі українського казкознавства; систематизації процесу формування та становлення термінології цієї наукової галузі і т. д.

Структура монографії "Українське казкознавство: методологія досліджень та едиційна практика" чітка і логічна, зумовлена метою, яку ставить перед собою авторка, а саме – окреслення дискурсів навколо української народної казки. Текст складається зі Вступу, 5 розділів, Висновків і Додатків.

У "Вступі" обґрунтовано актуальність рецензованого видання, яка зумовлена тим, що "вивчення фольклорних жанрів малої епіки упродовж двох століть було дискурсивним виявом позицій представників різних фольклорних шкіл" (с. 9) та очікує комплексної репрезентації результатів наукового осмислення української казки, збирацької та публікаційної діяльності у цій галузі. Для реалізації головної ідеї монографії авторка ставить перед собою завдання, зокрема: узагальнити й описати основні умови формування українського казкознавства як окремого напрямку фольклористики; упорядкувати науковий доробок дослідників та записувачів у певний історичний проміжок часу; з'ясувати проблематику, висвітлити формування термінологічної системи та інструментарію, основні поняття, вказуючи на імена дослідників певного питання; розглянути методику укладання збірників казок, показчиків і т. д. У процесі проведення дослідження авторка залучила описовий, історичний, аналітичний та теоретичний способи опрацювання емпіричного матеріалу досліджуваної проблематики.

Дослідниця виділяє чотири основні періоди формування українського казкознавства, розглядає та аналізує наукове студіювання у цій сфері від етапу початку інтуїтивної та послідовної фіксації автентичних матеріалів, систематизації, зародження та формування процесу наукового вивчення української народної казки і до сьогодні, розглядає перспективи розвитку цього наукового напрямку в системі фольклористики. У кожному

історичному періоді авторка подає докладний огляд наукових напрацювань українських науковців XIX – початку XXI ст. у галузі казкознавства, що дозволяє сформулювати загальну картину становлення наукового інтересу дослідників та простежити продовження студіювання у певному напрямі, зародження нового бачення питання генези народної казки.

Розділ 1 "Казка як феномен традиційної культури" презентує процес формування європейського казкознавства, демонструє казкознавство як напрям фольклористики, подає ґрунтовний аналіз та результати порівняння класифікацій казкових текстів (с. 19–25). Для з'ясування природи і практики термінів "казка" і "казкознавство" залучено матеріали галузевих словників кінця XX ст. та сучасні словники; зосереджено увагу на питанні визнання народної казки як епічного жанру, виду художньо-поетичної творчості українського народу; з'ясовано різницю у дефініції казки залежно від завдання наукового дослідження.

Першому періодові (умовно охоплює часовий проміжок 1830 р. – середина 1870 р.) присвячений Розділ 2 "I період українського казкознавства: від фіксації до вивчення", який авторка охарактеризувала "історичним становленням науки та формуванням критеріїв вивчення народної казки" (с. 37). Початок наукової уваги до народної казки стимулювало те, що "записи казкових текстів цього періоду відтворювали передусім зміст фольклорних творів, які, на думку збирачів, катастрофічно швидко зникли з повсякденного народного вжитку" (с. 43). У цьому розділі дослідниця зосередила увагу на внеску у процес зародження українського казкознавства О. Бодяньського, нецілеспрямованих записів В. Даля, І. Головацького та Я. Головацького, М. Костомарова, М. Максимовича, П. Куліша, записи українських казок у збірниках О. Афанасьєва. Саме у цей період відбувається формування оригінальних поглядів на "народну казку як на сторичну пам'ятку та філософію пізнання духовності народу" (с. 75).

Розділ 3 "II період українського казкознавства: теоретичний" (орієнтовно охоплює 1870–1920 рр.) позначений формуванням методології процесу фіксації, критерію збору матеріалу, методиці упорядкування збірників, формуванню класифікації народних казок тощо. "Українські методологічні підходи до вивчення казки збіглися з діючими на той час науковими школами: міфологічною, етнографічною, історичною, компаративістською, психологічною та іншими. Вчені впритул підійшли до проблеми укладання міжнародних показчиків сюжетів, створивши початковий реєстр казок, який можна було знайти не лише у збірниках, а і як складової окремих казкознавчих студій" (с. 173) і т. д. Науковці усвідомили необхідність наукового осмислення накопичених матеріалів казок. Процес фіксації текстів казок продовжувався і позначився значною кількістю укладених збірників казок.

© Грищенко Ірина, 2025

У монографії розглянуто науковий внесок дослідників цього періоду у процес становлення українського казкознавства, зокрема: філолога-слависта О. Котляревського, О. Потебні, К. Шейковського, І. Рудченка, М. Драгоманова, Я. Новицького, П. Чубинського, О. Кольберга, П. Іванова, М. Сумцова, І. Манжури та ін. Також приділено увагу внеску наукових досліджень в українському казкознавстві цього періоду – історико-етнолінгвістичними студіями І. Франка, роздумам М. Дикарева про походження терміна "казка" та його відмінність від "бувальщини" і "правди", а також регіональному й локальному вивченню казки В. Лесевичем, Д. Яворницьким, І. Верхратським, О. Малинкою та іншими. Періодичні видання та часописи цього періоду відіграли значну роль у процесі популяризації українських народних казок. Тогочасні часописи презентували фольклористичні колонки, які апелювали до зацікавленості інтелігенції та освіченої громадськості народною творчістю. Важливим для процесу систематизації казкового масиву є підрозділ 3.4 "Початки складання сюжетних показчиків", у якому розглядається історія укладання показчиків казкових сюжетів. Зокрема, перші намагання укладання показчиків казкових сюжетів належать М. Макарову та І. Сахарову, Л. Колмачевському та П. Володимирову. На цей період припадає формування наукового апарату, що надзвичайно важливо щодо становлення українського казкознавства як окремої галузі сучасної фольклористики.

Розділ 4 "III період. Українське казкознавство ХХ ст.: від компаративістики до структуралізму" (орієнтовно 1920–1990 рр.) має підназву – популяризаторський. Авторка вказує на певне спадання активності процесу фіксації українських народних казок, зниження результативності збирацької роботи, "поступово дослідження народної казки від компаративістики перейшли до структуралізму, як тотальної наукової школи радянського періоду" (с. 174). Проте дослідниця акцентує увагу на динаміці розвитку казкознавства протягом ХХ ст., яке спрямовувалося у традиційно українському, європейському та радянському напрямках, означився значною кількістю наукових досліджень, віднайденням нових способів вивчення української народної казки.

Окремо авторка акцентує на впливові радянської ідеології, яка стимулювала використання фольклору з пропагандистською метою, спрямовування вивчення матеріалів з визначеною радянською системою поглядів напрямом. У цьому розділі приділено увагу впливу радянських фольклористичних шкіл на процес розвитку українського казкознавства, проте українське казкознавство цього періоду усе ж розвивалося у власній характерній доктрині. Зокрема, радянський період розвитку українського казкознавства представлений науковими студіями Р. Волкова, М. Возняка, Г. Сухобруса, П. Лінтура, І. Хланти, І. Березовського, С. Пушика, І. Сенько, В. Бессараба, І. Чендея, О. Дея, В. Бойка, М. Зінчука, В. Давидюка, М. Дмитренка, Л. Дунаєвської, О. Бріциної та ін.

Важливим і цінним, на наш погляд, є Розділ 5 "Сучасний період українського казкознавства" (у дослідженні окреслюється 1990–2020 рр., додаткова назва "пострадянський"), який презентує історію становлення власне українського напрямку дослідження української казки.

На окрему увагу заслуговує дослідження організації наукових центрів у вищих навчальних закладах, що забезпечує безперервний зв'язок науки та освіти. Зокрема, авторка зосередила увагу на діяльності кафедри фольклористики у Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1991 р.) та кафедри Львівського національного університету імені Івана Франка (1990), які

були створені на зламі епох. В аспекті становлення українського казкознавства значний інтерес становить кафедра фольклористики КНУ імені Тараса Шевченка, організаторкою створення цієї кафедри стала Лідія Дунаєвська. Вона ввійшла в історію української фольклористики як реформаторка методологічної та едиційної практики, яка продовжила та піднесла традиції українського казкознавства. Науковиця виробила власну концепцію міфологічних засад, сформувала цілісний погляд на актуальні питання сучасної науки. У монографії акцентовано на вагомій видавничій та популяризаторській діяльності української народної казки проф. Лідією Дунаєвською, яка відстоювала мінімізацію редакторського втручання у тексти у процесі підготовки до друку, що надзвичайно важливо як для українського казкознавства, так і для суміжних наукових галузей. На кафедрі фольклористики КНУ працювали і працюють талановиті науковці, які презентують різноманітні напрями досліджень, що сприяє формуванню універсального сприйняття фольклору як об'єкта вивчення. У цьому аспекті авторка монографії присвятила увагу науковим дослідженням у контексті казкознавства О. Таланчук, В. Бойка, С. Росовецького, Н. Лисюк, О. Івановської та ін., акцентувала на важливості наукової діяльності продовжувачки школи казкознавства Л. Дунаєвської – О. Наумовської.

Внесок у галузі казкознавства науковцями кафедри фольклористики імені академіка Філарета Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка представлений науковим доробком В. Івашківа, Г. Сокил, Я. Гарасима, Л. Яременко, С. Пилипчака, М. Чернопиского, О. Олійник.

У монографії приділено увагу казкознавчому осередку Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України: "Простежуючи історію її формування, зазначимо, що починаючи з діяльності А. Кримського, М. Левченка, а далі М. Рильського, М. Возняка, Г. Сухобрус, І. Березовського, О. Дея, і до нині – О. Бріцина, М. Дмитренко, Л. Мушкетик – кожна постать написала свою сторінку у книзі під загальною назвою – казкознавство" (с. 316).

У рецензованій монографії окремо зазначено про внесок в українське казкознавство проф. В. Давидюка (Волинський національний університет імені Лесі Українки), що презентує "нове бачення у дусі культурно-історичної концепції вивчення народної творчості крізь призму археології та антропології, із широким залученням етнографічних, культурологічних методів вивчення" (с. 314), а також про його внесок у класифікацію казок про тварин. Наголошено на підтримці казкознавчої школи Л. Дунаєвської та наукових контактах з науковцями кафедри фольклористики.

Сучасні казкознавчі дослідження, за висновками дослідниці, провадяться в регіональних, культурно-історичних, психологічних та лінгвістичних напрямках. Авторка монографії систематизувала сучасні казкознавчі дослідження за тематикою та розподілила їх за такими категоріями: 1) регіональні особливості казки (Н. Смагло, І. Неіло (Грищенко), Л. Гуманенко, Н. Клопотова, О. Кухаренко); 2) компаративістика та міжетнічні стосунки у казках (Л. Гуманенко, О. Кухаренко, О. Собецька, І. Грищенко, М. Демедюк); 3) міфологічна школа (С. Карпенко); 4) психологічна школа (О. Тиховська, В. Солодухов, І. Євтушенко); 5) лінгвістична школа (Н. Мاستилко, Г. Давиденко, О. Масло, О. Тупик); 6) мішані, тобто у працях присутні елементи текстології та генези казки, дидактика, жанрова взаємодія (О. Кухаренко, С. Карпенко,

М. Демедюк, С. Онисенко, О. Тараненко); 7) авторська казка (Г. Саббат).

Вартий окремої уваги підрозділ 5.9 "Українська народна казка в інтернет-мережі: сучасний стан та перспективи розвитку". Інтенсифікація процесів заціфрування пам'яток культурної спадщини в Україні розширює можливості ознайомлення з важкодоступними архівними збірниками. У цьому підрозділі здійснюється детальний огляд мережевих ресурсів, які презентують тексти української народної казки. Підтримуємо думку авторки монографії, що "електронний обіг текстів пришвидшив процеси пошуку та використання різних матеріалів у дидактиці та вихованні молодого покоління" (с. 369). Авторка умовно розподілила сайти про народну казку на групи: бібліотеки та освітні сторінки для батьків. Також вона вказала на відсутність наукових сайтів про українську народну казку, проте "існують ресурси, де частково використано професійні знання з цієї теми" (с. 369). На наш погляд, це дозволяє розширити можливості процесу наукового дослідження, стимулювати популяризацію української народної казки та сприяти компаративним дослідженням, міждисциплінарним студіям тощо. З особистого досвіду знаємо про запити від українських діаспорян про тексти українських казок з дидактичною метою. У цьому ж підрозділі презентовано корисні для казкознавців онлайн-ресурси, як-от: сайт сюжетно-мотивних покажчиків та бази даних; приклад спроби автоматизованого розпізнавання типу сюжету, мотивів, персонажів, видової чи жанрової приналежності (проект німецьких учених, Т. Деклерк з колегами за допомогою комп'ютерних програм вдалося формалізувати (закодувати) казку).

Визначаючи спрямованість казкознавчих студій кожного періоду, авторка вказує, що "вітчизняна наука про казку стала багатогранною, охоплюючи методи усіх наявних наукових шкіл. Цьому сприяють обставини доступності інтернет-ресурсів всього світу, можливості мультимедійних засобів тощо. У багатьох країнах світу традиційна творчість, у своїй основі, існує лише як пам'ятка минулих епох, а тому суттєво не впливає на

збереження самоідентичності, патріотизму, пошанування попередніх поколінь (культ предків)" (с. 378).

Надзвичайно цінними, на наш погляд, у рецензованій монографії є Додатки, які містять: Іменний покажчик (с. 383–384); Бібліографію, яка складається з таких категорій: Скорочення назв періодики та збірники праць у бібліографії (с. 384); Джерела текстів казок, що налічує 502 позиції збірок казок (с. 384–402); Рецензії на збірники казок (с. 402–404); Використана література та інтернет-ресурси (с. 437–438). Ці матеріали значно полегшують процес пошуку необхідних матеріалів для проведення казкознавчих досліджень та широко презентують доробок українського казкознавства.

Приємним бонусом для охочих ознайомитися текстом монографії "Українське казкознавство: методологія досліджень та едиційна практика" є онлайн-версія, яку розміщено в інституційному репозитарії Білоцерківського національного аграрного університету.

Монографія Світлани Дмитрівни Карпенко "Українське казкознавство: методологія досліджень та едиційна практика" презентує актуальний та сучасний напрям дослідження питання наукового вивчення української народної казки, відкриває новий етап наукового осмислення доробку українських фольклористів у галузі казкознавства. У ній окреслено перспективи для подальших досліджень у цій галузі, акцентовано на важливості залучення малодосліджених фольклорних матеріалів і тих, що взагалі перебували поза науковою увагою, до процесу вивчення української казки. Рецензоване наукове видання має вагомий теоретичний та практичний науковий цінність, є ґрунтовним внеском у сучасну фольклористику, виводить українське казкознавство як окремий розділ науки про народну творчість. Дослідження характеризується науковою новизною, становить значний інтерес для науковців, аспірантів, студентів та усіх, хто цікавиться українським казкознавством.

Джерела фінансування. Фінансування забезпечено Київським національним університетом імені Тараса Шевченка.

Отримано редакцією журналу / Received: 05.02.25
Схвалено до друку / Accepted: 30.09.25

Iryna HRYSHCHENKO, DSc (Philol.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-7152-6961
e-mail: hryshchenko_i@ukr.net, iryna.hryshchenko@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

UKRAINIAN FAIRY TALE STUDIES IN THE PARADIGM OF MODERN FOLKLORE STUDIES

[Karpenko, Svitlana. (2024). *Ukrainian fairy-tale studies: research methodology and publication practice*. Seredniak T. K.].

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.